

Hasibe Erdoğan Karimi

<https://orcid.org/0000-0002-7432-4759>

Graduate student, Selcuk University Basic Islamic Sciences, Turkey, hasibekarimi@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Erdoğan Karimi, H. (2024). Comparison of Secondary Education Literature Textbooks Taught in Countries Members of the Organization of Turkic States. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (3), 1485-1509.

Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı*

Öz

Allah, kâinattaki her şeyi dengeli bir şekilde yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim, bu dengenin korunmasının önemini vurgular ve aşırılıklardan sakınmayı öğütler. Kur'an'da, denge bozulmaları ve aşırılıklar "fitne" olarak adlandırılır. Fitne, çok anlamlı bir kavramdır ve genellikle "imtihan etmek" manasında kullanılır. Bu anlam çeşitliliği, âlimlerin fitneyi doğru yorumlaması için detaylı çalışmalar yapılmasını gerektirir. Bu çalışma ile fitne kavramının geçtiği ayetler, Nesefî'nin (ö.710/1310) meşhur eseri "Nesefî Tefsiri" bağlamında tahlil edilmiştir. Bahsi geçen eserde Nesefî, fitne ile ilgili ayetleri anlaşılacak şekilde kısa veya sıkıntı verecek şekilde uzun açıklamayıp orta bir yol izlemiştir. Eserin tamamında olduğu gibi fitne kavramı ile ilgili ayetleri de kolay, anlaşılır ve akıcı bir üslupla ifade etmiştir. Ayetleri tevil ederken önemli gördüğü hususlarda kelime tahlilleri yaparak konu ile ilgili örnekler vermiştir. Ayrıca ayetler hakkındaki farklı görüşlere de yer vererek kendi görüşlerini ifade etmiştir. Nesefî, ayetlerde geçen fitne kavramını genel olarak imtihan etmek anlamında tevil etmiştir. Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'deki fitne kavramının geçtiği ayetlerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Nesefî ile birlikte bazı âlimlerin de ayetler hakkındaki görüşlerine yer verilerek fitne kavramı mukayeseli bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İmam Nesefî, Nesefî Tefsiri, Fitne, Fesat, İmtihan etmek

* Bu makale yazarın "Ehl-i Sünnet Ekolünün Fitne ve Emir bi'l-Ma'rûf Nehiy Ani'l-Münker Anlayışı" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

The Concept of Fitna in Nafsī's Tafsir

Abstract

Allah has created everything in the universe in a balanced way. The Holy Qur'an emphasises the importance of maintaining this balance and advises to avoid excesses. In the Qur'an, disturbances of balance and excesses are called 'fitna'. Fitna is a polysemous concept and is generally used in the sense of 'testing'. This diversity of meanings requires detailed studies for scholars to interpret fitna correctly. In this study, the verses in which the concept of fitna is mentioned are analysed in the context of al-Nasafī's (d.710/1310) famous work 'al-Nasafī Tafsir'. In the aforementioned work, al-Nasafī did not explain the verses related to fitna in a short way so that they could not be understood or in a long way so as to cause distress, but followed a middle way. As in the whole work, he expressed the verses related to the concept of fitna in an easy, understandable and fluent style. While interpreting the verses, he analysed the words and gave examples related to the subject. He also expressed his own views by including different opinions about the verses. Al-Nasafī interpreted the concept of fitna in the verses generally in the sense of testing. In this study, in order to better understand the verses in the Qur'an in which the concept of fitna is mentioned, the concept of fitna has been tried to be explained in a comparative way by including the views of some scholars together with al-Nasafī on the verses.

Keywords: Theology, Imam al-Nasafī, al-Nasafī Tafsir, Fitna, Mischief, Testing

Giriş

Yüce Allah insanların doğru ve yanlış ayırt edebilmesi amacıyla bilgi kaynaklarından biri olarak akıl vermiştir. Ancak akıl bu gayede tek başına bilgi kaynağı olarak yeterli değildir. Bundan dolayı Allah toplumun bozulduğu, fitne ve fesadın yaygınlaştığı çeşitli dönemlerde insanlara yol gösterici olarak peygamberler ve ilahi mesajların yer aldığı kitaplar göndererek insanları doğru yola iletmiştir. Son din İslam ve son kitap Kur'an-ı Kerim'in amacı da insanlara dünya ve ahirette hidayet rehberi olmaktır. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim'i iyi anlamak ve hayata geçirmek önemlidir. Kur'an-ı Kerim'i anlama noktasında insanların karşılaştığı sorunlardan biri birden çok manayı ihtiva eden çok anlamlı kelimelerdir. Özellikle geçen zaman ve değişen koşulların etkisi ile bazı kavramlar anlamını yitirmiş veya yeni anlamlar kazanmıştır. İnsanların karşılaştığı bir diğer sorun ise Kur'an dilinin Arapça olması ve bazı kavramların Türkçe ile ifade edilirken tam karşılığının bulunamayarak anlam kaybına uğramasıdır. Bu durum Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında kavramsal çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Fitne kavramı da bu kavramlardan biridir. Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık olarak altmış yerde geçen ve âlimler tarafından farklı şekillerde ifade edilen bu kavram geniş anlam yelpazesi sebebiyle tefsir ilmine konu olmuştur. Fitne kavramının

doğru anlaşılabilmesi amacıyla bu çalışmada fitne kavramının sözlük ve ıstılah anlamları irdelenmiş olup, İmam Neseî'nin, Neseî Tefsiri (Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil) adlı eseri esas alınarak farklı âlimlerin görüşleri mukayeseli olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

1.Fitne Kavramının Kavramsal Boyutu

Fitne kavramı Arapçada birden çok manayı ihtiva eden f-t-n kök fiilinden türemiş bir isimdir ve sözlükte bir şeyi ateşte eritmek, yakmak, imtihan etmek, bir kimseye dininden veya düşüncesinden dönmesi için işkence etmek, saptırmak, ayartmak, kargaşa/karışıklık çıkarmak gibi manalara gelir (İbn Manzûr, 1971, C.13, s. 388-389). Fitne kavramının yaygın olarak kullanılan asıl manası altın ve gümüş gibi değerli madenlerin gerçeğini sahtesinden ayırmak için ateşte eritmek, yakmaktır. Bu ifade zamanla âlimler tarafından mecazi anlamda insanlar içinde kullanılmaya başlanmıştır. Nasıl ki altın ve gümüş gibi değerli madenler eritilerek gerçeği sahtesinden ayırt ediliyorsa insanlar da çeşitli bela ve musibetlerle imtihan edilerek gerçek inananlar ortaya çıkarılır (İbn Manzûr, 1971, C.13, s. 387; Mâtürîdî, 2019, C.17, s. 164; Zebidî, 2001, C.9, s. 397; Zemahşerî, 2017, C. 5, s. 124). Fitne kavramı ve türevleri Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi 49. ve Tâhâ Suresi 40. ayetlerde iki kez olmak üzere elli sekiz ayette, altmış yerde geçmektedir (Abdülbâkî, 2016, s. 370-371) ve bu ayetlerden yirmi yedisi Mekke'de, otuz bir tanesi de Medine'de nazil olmuştur. Mekkî ayetler bireyleri uyarmaya yönelik iken medenî ayetler toplumsal sorun ve olaylar ile ilgilidir (Keskin, 2002, s. 247). Müfessirler tarafından ayetlerde geçen fitne kavramı daha çok imtihan anlamında yorumlanırken azap, delilik, bela ve musibet, karışıklık çıkarma (fesat), sapma ve saptırma, zulüm ve işkence gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'deki ayetler incelendiğinde fitne kavramı ile ilgili ayetlerin Allah, insan ve şeytan olmak üzere üç boyutlu olarak ele alındığı görülmektedir. Fitne kavramı, Allah'a nispet edildiğinde bir hikmet vardır ve olumsuzluk ifade etmez çünkü Allah gerçek müminleri samimi olmayanlardan ayırmak için kullarını nefse ağır gelen çeşitli bela ve musibetler ile imtihan eder, böylece hâlis müminler ortaya çıkarılır. İnsandan kaynaklanan fitne baskı, zulüm, işkence, fesat, karışıklık çıkarma gibi kötülükleri; şeytandan kaynaklanan fitne ise insanı ayartma, doğru yoldan saptırma gibi hileleri ifade eder. Bundan dolayı insan ve şeytandan kaynaklanan fitne kötü sonuçların oluşmasına neden olduğu için olumsuzluk ifade etmektedir (İbnü'l-Cevzî, 1987, C.3, s. 124; İsfahanî, 2012, s. 780; Keskin, 2002, s. 155; Râzî, 1989, C.4, s. 82-83, C.16, s. 275).

Hadis kaynaklarında ise fitne kavramı genel manada toplumun birlik ve beraberliğinin bozulması, kıyamet kopmadan önce meydana gelebilecek fesat, kargaşa, savaş gibi anlamlarda kullanılmıştır (Kemalî, 1992). Fitne kavramı ile ilgili hadisler, hadis kitaplarında “Fiten” başlığı içerisinde ele alınmış ve toplumsal barış ve düzenin sağlanmasına yönelik hadislere yer verilmiştir (Tekineş, 2005). Hadislerde fitne zamanlarında, olaylara karışmaktan kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Ebû Dâvud (ö. 275), “Sünen” adlı eserinde bu konudaki hadisleri “Fitneden Kaçınma” başlığı altında toplamıştır. Derlenen ilk hadis, yaklaşmakta olan fitnelerde pasif kalmanın önemini belirtir: “Yakında fitneler ortaya çıkacak, bu zamanlarda oturan, ayakta olandan; ayakta olan yürüyenden, yürüyen ise koşandan daha faziletli olacaktır.” (Buhârî, “Fiten”, 9, H. No. 30-31; Müslim, “Fiten ve Eşrâti's-Sâa”, 10, H. No. 2886; Ebû Dâvûd, “Fiten ve Melâhim”, 2, H. No. 4256). Bu hadis, savaşan gruplar arasında izlenmesi gereken davranışı sembolik bir dille ifade eder ve fitne karşısında sessiz kalmayı önemser. Ayrıca, fitneyi bırakmayıp ona tanık olmak isteyenlerin de etkileneceğini, güvenli bir yer bulanların oraya sığınarak kurtulabileceklerini belirtir. Bu tavsiyeler, fitnelere hiçbir şekilde karışmamayı, hatta zihinsel olarak da ilgilenmemeyi önerir. Hadisler, çatışmaların şiddetlendiği ve savaşların başladığı durumlarda müdahale etmemeyi tavsiye eder. “İki Müslümanın birbirlerini öldürmeye niyetlenerek karşılaştıkları durumda, her ikisi de cehenneme layıktır” (Buhârî, “Fiten”, 10, H. No. 32; Müslim, “Fiten”, 15) şeklindeki hadis hem saldıranın hem de karşılık verenin suçlu olduğunu gösterir (Buhârî, “Fiten”, 10, H. No. 32; Müslim, “Fiten”, 15). Zira bir Müslümanın başka bir Müslümanı öldürmesi kesinlikle yasaktır (Parlıyan, 2004, “Fiten”, 2, H. No. 2159). Sa’d b. Ebû Vakkas’ın, Peygamber’e “Evime girip beni öldürmeye çalışan biri olursa ne yapmalıyım?” diye sorduğu ve Peygamber’in, “Adem’in oğlu gibi davran” yanıtını verdiği, bu yanıtın Mâide Suresi’nin “*Sen beni öldürmek için elini kaldırırsan, ben seni öldürmek için sana el kaldırmayacağım*” (el-Mâide 5:28) ayetine atıfta bulunduğu ifade edilmektedir (Ebû Dâvûd, “Fiten”, 2, H. No. 4257). Fitne kavramının, Arap dilindeki zengin anlam yelpazesinden arınarak Türkçeye geçtiği gözlenmekte ve genel olarak siyasi, sosyal ve toplumsal karışıklık anlamında kullanılmaktadır. Fesat, fücür, cürüm, nifak, küfür, şirk, bela, musibet, imtihan gibi kavramlar fitne kavramı ile yakın anlamlı olarak kullanılan kavramlar iken iman, hak, adalet, sıdk (doğruluk) gibi kavramlar ise karşıt anlamlı olarak kullanılan kavramlardır.

2. İmam Nesefî’nin Fitne Anlayışı

İmam Nesefî, “Nesefî Tefsiri” (Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl) adlı eserinde fitne kavramını açıklarken ne sıkacak şekilde uzun ne de anlaşılamayacak şekilde kısa anlatmayıp orta

bir yol izlemiştir. Tefsirin genelinde olduğu gibi fitne kavramı ile ilgili ayetleri de kolay, anlaşılır ve akıcı bir üslupla yazmıştır. Mâtürîdî düşünceye sahip olan İmam Neseî, ayetleri tevil ederken Ehl-i Sünnet ekolüne bağlı kalmaya özen göstermiştir. Ayrıca bazı ayetleri açıklarken farklı âlimlerin görüşlerine de yer vermiş ve kendi görüşüne ters düşen, uygun olmayan görüşleri de eleştirmiştir, bazı ayetlerde ise detaylı olarak kıraat farklılıklarına ve dil bilgisi kurallarına değinmiştir. İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de geçen fitne kavramını imtihan etmek, denemek, sınamak, doğru yoldan sapmak ve saptırmak, fitne ve karışıklık çıkarmak (fesat), bela ve musibet, azap, baskı, zulüm, işkence, şirk, küfür, zorluk, ihtilâf, mazeret, delilik gibi manalarda tevil etmiştir. İmam Neseî'nin fitne kavramına vermiş olduğu manaları farklı âlimlerin de görüşlerine yer vererek şu şekilde açıklayabiliriz:

2.1.İmtihan Etmek

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık olarak altmış ayette geçen fitne kavramını genellikle imtihan etmek (denemek, sınamak) anlamında tevil etmiştir ve bu anlamıyla yaklaşık olarak yirmi altı ayette geçmektedir (el-Bakara 2:102; el-En'âm 6:53; el-A'râf 7:155; el-Enfâl 8:28; et-Tevbe 9:126; Yûnus 10:85; el-İsrâ 17:60; Tâhâ 20:40, 85, 90, 131; el-Enbiyâ 21:35, 111; el-Hac 22:53; el-Furkân 25:20; en-Neml 27:47; el-Ankebût 29:2, 3; Sâd 38:24, 34; ez-Zümer 39:49; ed-Duhân 44:17; el-Kamer 54:27; et-Teğâbün 64:15; el-Cin 72:17; el-Müddessir 74:31). Fitne kavramı ayetlerdeki manası itibariyle insanoğlunun karşılaşabileceği iyi ve kötü, hayır ve şer gibi hem nimet hem de zahmeti içerisinde barındıran imtihanlarla dolu bir yolculuk olarak tasvir edilebilir. Bu imtihan yolculuğu Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî'ye (ö. 502/1108) göre bazen yaratıcının kulunu denemesi için Allah'tan bazen de kulun işlemiş olduğu hata ve günahlardan dolayı meydana gelir. Fitne kavramı, Allah'a nispet edildiğinde bir hikmet vardır ve olumsuzluk ifade etmez çünkü Allah gerçek müminleri samimi olmayanlardan ayırmak için kullarını nefse ağır gelen çeşitli bela ve musibetler ile imtihan eder, böylece halis inananlar ortaya çıkarılır. İnsana nispet edilen fitne ise olumsuzluk ifade eder çünkü yapılan kötü fiilin sonucuna bağlı olarak kişinin doğru yola ulaşmasını sağlayan psikolojik ve sosyolojik sorunların oluşmasına neden olur (İsfahanî, 2011, s. 780; Öztürk, 2014, C.1, s. 283). Unutulmamalıdır ki dünya bir imtihan semasıdır ve dünyadaki her şey hem dünya hem de ahiret için bir imtihan sebebidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayeti de inananlarına bu durumu bildirmektedir.

“İnsanlar, inandık demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler? And olsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir yalancılara da mutlaka bilir (el-Ankebût 29: 2,3).” ayetinde olduğu gibi.

Nesefî, bu ayetteki imtihan/deneme anlamına gelen fitne kavramını, “ülkesinden ayrılarak yerinden yurdundan edilme, düşmanla savaşma, nefsin istek ve arzularını terk etme, fakirlik, kıtlık, kâfirlerin hile, tuzak, eziyet ve işkencelerine uğramak” gibi çeşitli sıkıntı ve zorluklarla insanların sınanması olarak açıklamıştır. Ayrıca Allah, ezeli bilgisiyle kişilerin yapacakları fiilleri önceden bilir ancak ayette bunu imtihan olarak adlandırmıştır. Çünkü insanların başına gelen iyi ve kötü hallerle deneme imtihan şeklindedir. Allah, imtihan etmek suretiyle kimin iman ettiğini kiminde yalan söylediğini kesin olarak birbirinden ayırt edecektir (Nesefî, 2003, C.8, s. 143-144). Taberî, bu ayeti “sadece iman ettik demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Öyle sanmasınlar, onların samimi olanlarını samimi olmayanlardan ayırt etmek için imtihan edeceğiz” şeklinde ifade etmiştir (Taberî, 1995, C.6, s. 357). Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ise “insanlar sadece Allah ve Resulüne iman ettik demekle bırakılacaklarını sanmasınlar” diyerek buradaki fitne kavramını “içinde sıkıntı bulunan sınanma” olarak ifade etmiş ve Allah’ın kullarını durumların değişmesiyle imtihan ettiğini bunun bazen sıkıntı ve darlık, bazen bolluk ve refah, bazen de çeşitli ibadetler ile sınanma şeklinde olduğunu söylemiştir. Çünkü insanların doğru veya yalan söylemelerinin ancak ameller ile ortaya çıkacağını, dil ile söylemenin ise yeterli olmadığını dile getirmiştir. İmtihanın gerekli olduğunu, kişinin gerçek yüzünün bolluk zamanında değil ancak sıkıntılı durumlarda ortaya çıktığını bundan dolayı Allah’ın iman ettim diyen kimseyi doğasına uygun olan ve olmayan çeşitli şekillerde imtihan ederek gerçek yüzlerini ortaya çıkarıp buna göre muamele edeceği şeklinde ayeti yorumlamıştır (Mâtürîdî, 2019, C.11, s. 112-113). Yüce Allah inananların hayır ve şer ile imtihan edileceğini de müstakil olarak ayetlerde bildirmiştir. Buna örnek olarak Enbiyâ Suresi 35. ayet verilebilir:

“...Biz deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.” ayetindeki fitne kavramını Nesefî, “deneme” anlamında tevil etmiştir. O’na göre Yüce Allah kulların fiillerini gerçekleşmeden önce bilmesine rağmen bu durumu deneme olarak ifade etmiştir çünkü kulların hastalık ve sağlık, zenginlik ve fakirlik gibi hayır ve şerle denemesi imtihan şeklindedir ve gösterilen sabır ve şükürün karşılığı da ahirette verilecektir (Nesefî, 2003, C.7, s. 119). Zemahşerî, Râzî gibi âlimler ayetteki fitne kavramını ibtilâ kavramı ile ifade etmiştir. İbtılâ, Allah’ın kullarını maddi ve manevi olmak üzere çeşitli şekillerde denemesidir

(Uludağ, 1992, C.5, s. 380). Yüce Allah kulların hangi fiili işleyeceğini fiil meydana gelmeden önce bilmesine rağmen bu durumu fitne kavramıyla bizlere bildirmiştir çünkü Allah'ın kullarını hayır ve şerle denemesi imtihan şeklinde gerçekleşmektedir. Râzî, ayetteki deneme kavramının ardında mükellefiyet manasının olduğunu ifade eder ve kişi yaptığı davranışların karşılığını ahirette alacaktır. Hayır ile imtihandan kasıt sağlık, zenginlik, mutluluk gibi insanın isteklerini elde ettiği dünyevi nimetler; şer ile imtihandan kasıt ise hastalık, fakirlik, üzüntü gibi dünyevi zararlardır. İnsan hayatı bu ikili deneme ile geçer ve sabredenlerin mükâfatı büyüktür (Râzî, 1989, C.6, s. 140; Zemahşerî, 2017, C.4, s. 12). İnsanların hayır ve şerre bağlı olarak imtihan olmasına neden olan her şey aslında Allah'ın kullarına olan lütuf ve nimetindedir. Hem dünya hayatı hem de dünya hayatı için verilen tüm nimetler geçicidir ve ebedi olan hayat için imtihan sebebidir. Yüce Allah, Tâhâ Suresi 131. ayetinde, *“Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırduğumuz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızıkı hem daha hayırlı hem de daha süreklidir.”* buyurmaktadır. Yüce Allah bazen gerçek yüzleri ortaya çıkarmak için bu nimetleri kullarından alarak kişiyi doğasına uygun olan veya olmayan çeşitli şekillerde imtihan eder. Bu imtihanın hayır veya şer olarak karşılığı ise ahirette verilecektir (Mâtürîdî, 2019, C.1, s. 307; C.9, s. 367). Fitne kavramının imtihan anlamında kullanıldığı ayetlerden bir tanesi de *“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.”* (el-Enfâl 8: 28; et-Teğâbün 64:15) ayetidir. Neseî'ye göre bu ayette geçen mal ve evlatlar fitneye düşme sebebidir. Çünkü bunlar insanı azap ve günaha düşürmektedir ve bunlardan daha büyük bir bela da yoktur. Ayrıca bu ayette geçen fitne kavramını Allah'ın koymuş olduğu emir ve yasaklara insanların hangi ölçülerde uyup uymadığını kontrol etmek amacıyla Allah'ın insanları imtihan etmesi şeklinde ifade etmiştir. Nitekim *“mallar ve çocuklar dünya hayatının süsüdür”* (el-Kehf 18:46) ancak çocuk sevgisi ve dünyalık işlerle meşguliyet insanı Allah'tan uzaklaştırır oysa insanın en önemli görevi bunlardan uzak durarak en büyük mükâfata ulaşmak olmalıdır (Neseî, 2003, C.4, s. 417, C.10, s. 283). Elmalılı Hamdi Yazır ve Mâtürîdî, bu ayetteki fitne kavramını “meftûn” kavramı ile açıklamıştır (Yazır, 1999, C.4, s.221). Onlara göre mal ve evlat sevgisi insanı meftûn eder, Allah'tan uzaklaştırır. Mâtürîdî, fitne kavramına vermiş olduğu meftûn kavramını, “bir şeye delicesine tutkun ve âşık olmak” olarak tanımlamıştır. Ona göre, bu ayet iki şekilde ifade edilebilir: Bunlardan birincisi mal ve evlatlar insanların âşık oldukları şeylerdir ve bu aşk onların gözünü kör ederek Allah'ın katındaki büyük ödülün mahrum olmalarına sebep olmamalıdır. İkincisi ise Allah,

eş ve çocukları boşuna değil insanları onlarla imtihan etmek için yaratmıştır (el-Münâfikûn 63:9; et- Teğâbün 64: 14). Çünkü Allah insanlara bir taraftan emir ve yasaklar yüklemiş bir taraftan da eş ve evlat sevgisi vermiştir ki bu yöntemle insanların kendisine karşı nasıl davranacağını ve hangisinin daha önemli olduğunu görerek onları sınamaktadır (Mâtürîdî, 2019, C.11, s. 112-113). Allah Teâlâ insanların ve toplumların birbirlerine karşı gerçek niyet ve tutumlarını ortaya çıkarmak amacıyla çeşitli nimetler vererek onları imtihan eder (Çağrı, 1996, C.13, s. 156). Bazen bir insan diğeri için (el-En'âm 6:53.; el-Furkân 25:20.) bazen de bir topluluk diğeri bir topluluk için imtihan sebebi olabilir (el-Bakara 2:102; el-A'râf 7:155; et- Tevbe 9:126; Yûnus 10:85; el-İsrâ 17:60; Tâhâ 20: 85; 90; en-Neml 27:47; ed-Duhân 44:17; el-Kamer 54:27; el-Cin 72:17; el-Müddessir 74:31). Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de, *"Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi görüp gözetlemektedir."* buyurmaktadır (el-Furkân 25:20). İmam Neseî, bu ayette geçen fitne kavramını imtihan anlamında tevil etmiştir ve ayetin sebebi nüzul-ü olarak da müşriklerin Peygamberimizi fakirlik, yemek yeme, çarşıda gezmek gibi sıradan beşerî yönlerinden dolayı alaya almaları üzerine indiğini ifade etmektedir. Allah Teâlâ, bu ayette onların alaylarına karşılık Peygamber Efendimizin sabır göstermesini istemektedir. Çünkü fakirlik ve zenginlik Allah'ın takdiri iledir ve imtihan sebebidir. Neseî'ye göre Allah'ın Peygamberimizi fakir olarak göndermesinin sebebi dünyalığı bırakıp sadece Allah'a inanıp itaat edilmesi içindir. Nitekim Yüce Allah imtihan karşısında kimin sabredip kiminde isyan edeceğini bilmektedir (Neseî, 2003, C.7, s. 391-392). Mâtürîdî, ayette geçen fitne kavramını mihne anlamında tevil etmiştir. Ona göre mihne, "içerisinde şiddet ve bela olan sıkıntı" demektir. Bu ayet müşriklerin ağır eziyet ve işkencelerine karşı Müslümanların sabır göstermesi için inmiştir. Yüce Allah insanların bazılarını bol rızık, zenginlik bazılarını da fakirlik ve şiddetli sıkıntı ile imtihan eder sonra da onları birbirine imtihan sebebi olarak muhtaç eder. Ayette yer alan "sabredecek misiniz?" ifadesi soru manasında değil, "sabredin" şeklinde emir anlamında kullanılmıştır (Mâtürîdî, 2019, C.10, s. 268-269). Beydâvî ve Râzî'ye göre, bu ayet kaza ve kader için bir delildir. Yüce Allah kimlerin sabır göstereceğini, isyan etmeyeceğini ortaya çıkarmak için insanları birbiri ile denemektedir. Ayrıca bu ayet insanların uğramış oldukları zorlu imtihanlara karşı sabır göstermeleri için de bir teşviktir (Beydâvî, 2011, C.10, s. 268-269). Allah elçi olarak gönderdiği peygamberleri de çeşitli şekillerde imtihan etmiştir ve Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin imtihanlarına dair örneklere de yer verilmiştir. Bu ayetlerden birisi olan Tâhâ Suresi 40. ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“... Ve sen, birini öldürdün seni endişenden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bu yüzden Medyen halkı arasında yıllarca kaldın, sonra sen takdire göre (bu makama) geldin ey Musa.”

Neseî, bu ayetteki fitne kavramını zorluk olarak ifade etmiştir ve Allah'ın insanları imtihan ederek denediği her şeyi fitne olarak tanımlamıştır (Neseî, 2003, C.7, s. 30). Zemahşerî, ayetteki “futunen” kelimesinden yola çıkarak ayete “seni türlü fitnelerle denedik” manasını verir ve ayetteki fitne kavramının sıkıntı anlamına geldiğini, insana ağır gelen ve Allah'ın insanları kendisi ile imtihan ettiği her şeyin fitne olduğunu ifade eder (Zemahşerî, 2017, C.4, s. 301-302). Mâtürîdî, ayette geçen “futunen” kavramını iki şekilde açıklar: Bunlardan birincisi “futunen”, fitnenin çoğuludur ve seni çeşitli fitnelerle sınavlardan geçirdik manasına gelir. İkincisi ise “futunen”, fitnenin mastarıdır ve seni ciddi sınavlardan geçirdik yani bela üstüne bela vererek seni imtihan ettik anlamına gelir ki buradaki fitne sıkıntı ve belaları içerisinde barındırdığı gibi nimet ve hayırları da içerisinde barındırabilmektedir (Mâtürîdî, 2019, C.9, s. 263-264).

2.2.Doğru Yoldan Sapmak, Saptırmak, Ayartmak

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını sapmak, saptırmak ve ayartmak manasında tevil etmiştir (el- Mâide 5:41, 49; el- A'râf 7:27; el-İsrâ 17:73; es- Sâffât 37:162). Kalbinde iman bulunmayan müşrikler ve gayri müslimler, ikiyüzlü münafıklar, Peygamberimize ve Müslümanlara kendi inançlarını benimsetmek ve doğru yoldan saptırmak amacıyla tarih boyunca çeşitli oyunlar ve entrikalar kurmuş, başarısız oldukları durumlarda da tehdit ve şiddetli saldırılarla zulmetmekten geri durmamışlardır. Yüce Allah Peygamberimizi ve Müslümanları onların bu tuzakları ve zulümleri karşısında yalnız bırakmayarak göndermiş olduğu ayetler ile onları dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır. Nitekim İsrâ Suresi 73. ayette müşriklerin oyunlarına karşı Peygamber Efendimiz uyarılmaktadır. *“O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı.”* Bu ayet müşriklerin Allah'ın emir ve yasakları dışında kendi inançlarına uygun olan şeyleri Peygamberimizin emretmesi için tehdit edip kandırmaya çalıştıklarını ve ancak o zaman dost olacaklarını bildirmektedir. Ayetteki “neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar” ifadesi Peygamberimizin hem onların kalbini İslam'a ısındırmak hem de Müslümanları koruyup güvenliğini sağlamak amacıyla müşriklerin bazı tekliflerini olumlu karşılamayı düşünmesi üzerine uyarı olarak inmiştir. Allah Teâlâ, bu ayet ile Peygamberimizin

kalbini koruyarak hata yapmasını engellemiştir (Ateş, 1988, C.5, s. 237; Râzî, 1989, C.15, s. 6–7; Taberî, 1995, C.5, s. 303). Neseî, ayetteki fitne kavramını, “kandırmak suretiyle baştan çıkarmak, doğru yoldan saptırmak” manasında yorumlamıştır (Neseî, 2003, C.6, s. 376). Bu ayetteki fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından kandırmak, ayartmak, saptırmak manasında kullanılmıştır (Mâtürîdî, 2019, C.8, s.364; Zemahşerî, 2017, C.3, s. 1160). Beydâvî, Elmalılı Hamdi Yazır ve Râzî fitne kavramını, “fitneye düşeceklerdi”, Taberî ise “şüpheye düşüreceklerdi” şeklinde ifade etmiştir (Beydâvî, 2011, C.2, s. 663; Râzî, 1989, C.15, s. 8; Taberî, 1995, C.5, s. 303; Yazır, 1999, C.5, s. 313). Fitne kavramı “an” harfî ceri ile kullanıldığında alıkoymak, uzaklaştırmak, ayartmak, saptırmak manasına gelir. Bundan dolayı ayetteki fitne kavramına bu manaları vermek daha doğru olacaktır (İşler, 1999, s. 144). Fitne kavramının saptırmak manasında kullanıldığı ve Yahudilerin tuzaklarına karşı Peygamberimizin uyarıldığı bir diğer ayette Mâide Suresi 49. ayetidir.

“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamaları için onlardan sakın (diye onu indirdik). Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, (öyle istedikleri, bunu hak ettikleri için) onların bazı günahları sebebiyle başlarına bir bela getirmek istiyordur. İnsanların birçoğu gerçekten Allah’ın yolundan çıkmışlardır.”

Bu ayette Yüce Allah, Peygamber Efendimizi (s.a.v.) Yahudilerin kurmuş olduğu oyuna karşı uyarmakta ve ne olursa olsun her durumda yalnızca Allah’ın indirdiği emir ve yasaklara göre hükmetmesini emretmektedir. Neseî, ayetteki fitne kavramını uzaklaştırmak, ayartmak, saptırmak manasında yorumlamıştır ve ona göre ayette Peygamberimizin uyarılma sebebi kavmine yönelik bir uyarıdır. Allah Teâlâ hem kavmin şüphesini gidermek hem de hükümlerin hak olduğunu bildirmek için bu ayeti indirmiştir (Neseî, 2003, C.3, s. 357). Ayetteki fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından saptırmak, ayartmak manasında tevil edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 639; Râzî, 1989, C.9, s. 100; Taberî, 1995, C.3, s. 320). Elmalılı Hamdi Yazır, ayetteki fitne kavramını “fitneye düşürme”, Mâtürîdî ve Zemahşerî ise Allah’ın indirmiş olduğu hükümlerin bazılarından seni döndürmesinler, aldatarak doğru yoldan saptırmasınlar şeklinde ifade etmiştir (Mâtürîdî, 2019, C.4, s. 254; Yazır, 1999, C.3, s. 257; Zemahşerî, 2017, C.2, s. 460). Peygamber Efendimiz, müşriklerin ve gayri Müslimlerin, Müslümanlara karşı kurmuş olduğu oyun ve tuzaklara, yapmış oldukları her türlü kötülük ve zulümlere çok üzülüyordu. Allah Teâlâ,

“Ey Peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen

başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler. 'Eğer size şu verilirse hemen alın, eğer o verilmezse uzak durun' derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Ahirette de onlar için büyük bir azap vardır.' (el-Mâide 5:41) ayeti ile Peygamber Efendimizi teselli etmekte ve üzülmemesini emretmektedir. Neseî, ayetteki fitne kavramını şaşırtmak, yoldan çıkmak, sapmak manasında tevil etmiştir. Bu ayet ile Allah Teâlâ, Peygamberimize münafık ve Yahudilerin günah ve küfürlerinden vazgeçmeyeceklerini bildiği için bundan dolayı fitneye düşmesini dilerse yani doğru yoldan sapmalarını dilerse Peygamberimizin hiçbir şey yapamayacağını ve onların iman edeceği konusundaki inancından ümidini kesmesini bildirmektedir (Neseî, 2003, C.3, s. 340). Ayetteki fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından da şaşırtmak, doğru yoldan sapmak, saptırmak, ayartmak olarak ifade edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 663; Taberî, 1995, C.3, s. 298; Yazır, 1999, C.3, s. 243). Mâtürîdî ise ayetteki fitne kavramını iki manaya gelecek şekilde açıklar. Bunlardan birincisi azap ve helâk etmektir. Allah Teâlâ yapmış olduğu kötülükler ve küfürleri sebebiyle bir kimseyi veya kavmi azap ve helâk etmek isterse buna engel olmaya kimsenin gücü yetmez. İkincisi ise imtihan etmektir. Allah Teâlâ bir kimseyi ayetin nüzul sebepleri içerisinde değerlendirilen recm veya cana kıyılması ile imtihan etmek isterse buna da engel olmaya kimsenin gücü yetmez (Mâtürîdî, 2019, C.4, s. 238). Yüce Allah, Saffat Suresi 162. ayetinde samimi ve ihlaslı kulların doğru yoldan saptırmak üzere kurulan oyun ve tuzaklara uymayacaklarını, temeli olmayan batıl inançlardan uzak duracağını, bu oyun ve tuzaklara, sapma faaliyetlerine ancak küfür ve kötü amelleri sebebiyle “cehennemi boylayacak” olanların uyacağını bildirmektedir (Karaman ve ark., 2020, C.4, s. 557). İmam Neseî ve genel olarak âlimlerde ayetteki fitne kavramını saptırmak, yoldan çıkarmak manasında tevil etmiştir (Neseî, 2003, C.8, s. 609). Kur'an-ı Kerim'de fitne kavramının aldatmak, saptırmak manasında kullanıldığı ayetlerden biri de A'râf Suresi 27. ayetidir. Bu ayetteki fitne kavramı hem İmam Neseî hem de alimlerin çoğunluğu tarafından şeytanın çeşitli hile ve tuzaklarla insanları aldatması ve doğru yoldan saptırması şeklinde tevil edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.2, s. 23; Mâtürîdî, 2019, C.5, s. 345; Neseî, 2003, C.4, s. 155; Râzî, 1989, C.10, s. 333; Taberî, 1995, C.4, s. 31). Zemahşerî, ayetteki fitne kavramını “mihne” yani “sıkıntı ve bela ile imtihan olma” manasında (Zemahşerî, 2017, C.2, s. 830), Elmalılı Hamdi Yazır ise belaya düşme şeklinde ifade etmiştir (Yazır, 1999,

C.4, s.29). Kur'an-ı Kerim'de şeytan insanların düşmanı olarak ifade edilmiştir (Yûsuf 12:5) ve kıyamet gününe kadar insanları önlerinden, arkalarından, sağından, solundan yaklaşıp çeşitli vesvese ve hilelerle aldatıp doğru yoldan saptıracağı konusunda inananlar uyarılmıştır (el- A'râf 7:17; 20; 22). Şeytanın vesvesesinden uzak durmak da Allah'ın bildirdikleri ile amel ederek takvalı bir yaşam sürmek ile mümkündür (el- A'râf 7:201).

2.3.Fitne ve Karışıklık Çıkarmak (Fesat)

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını fitne ve karışıklık çıkarmak manasında tevîl etmiştir (Âl-i İmrân 3:7; en- Nisâ 4:91; el- Enfâl 8: 25; et- Tevbe 9:47; el- Ahzâb 33:14). Allah ve Peygamberlerini inkâr etmek, insanları doğru yoldan saptırmak için dini konularda onları şüpheye düşürmek, insanlar arasında koğuculuk yaparak karışıklık çıkarmaya sebep olmak gibi kalplerinde kötülük bulunan kimselerin yapmış olduğu bu davranışlar fitne kavramının fitne ve karışıklık çıkarmak manasında ifade edilmesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah,

“(Ey Muhammed) Kitabı (Kur'an'ı) sana indiren O'dur. Onun bir kısım ayetleri muhkemdir (açıktır). Bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşâbih (yorumu açık) ayetlerdir. Fakat kalplerinde eğrilik bulunanlar sadece fitne çıkarmak ve tevîl etmek için müteşâbih ayetlerle uğraşırlar. Oysa onların tevîlini ancak Allah bilir. İlimde derinleşip yüksek payeye erenler ise, ‘biz onlara iman ettik. Hepsi de Rabbimizin katındandır.’ derler. Doğrusu bu inceliği ancak sağduyu sahibi akıllı kimseler gereğince düşünüp anlarlar.” buyurmaktadır. Neseî, ayetteki fitne kavramını kalplerinde sapma niyeti olan kötü niyetli kimselerin müteşâbih ayetlerdeki manaları kendilerine göre yorumlayarak insanları dini konularda şüpheye düşürüp hak yoldan saptırmak istemeleri olarak ifade etmiştir (Neseî, 2003, C.2, s. 212). Beydâvî ve Yazır'a göre, müteşâbih ayetlerin peşine düşülme sebebi insanlarda şüpheye sebep olmak, ayetlerdeki manaları birbirine karıştırarak bile isteye yanlış mana vermek, muhkem ve müteşâbih ayetleri birbiri ile çelişir şekilde göstererek insanları dini konularda fitne ve karışıklığın içerisine sürükleyerek doğru yoldan saptırmak içindir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 350; Yazır, 1999, C.2, s. 310). Bazı âlimlere göre ise ayetteki fitne kavramı “Allah'a ortak koşmak” manasındadır. Kalplerinde eğrilik bulunan kimseler Allah'a ortak koşmak istedikleri için manalarını sadece Allah'ın bildiği müteşâbih ayetleri tevîl ederler (Mâtürîdî, 2019, C.2, s. 277; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.1, s. 247; Taberî, 1995, C.2, s. 212). Mâtürîdî, ayetteki fitne kavramını imtihan manasında yorumlamıştır. Ona göre kötü niyetli kimseler Müslümanların imtihan edilmesi ve gerçek yüzlerin ortaya çıkarılması amacıyla

müteşâbih ayetlerin peşine düşmüşlerdir (Mâtürîdî, 2019, C.2, s. 277). Kur'an-ı Kerim'de Tebük Savaşı'na katılmak istemeyen ve gerçek olmayan çeşitli bahanelerle izin isteyen münafıkların durumu da fitne kavramı ile ifade edilmiştir. Onlar iman ile küfür arasına sıkışmış kimselerdir. Eğer çıkarlarına uygun bir durum varsa imana meyleden, sıkıntı veya zorluk varsa küfre dönen kişilerdi. Bundan dolayı Allah yolunda cihat etmeyi istemeyip çeşitli bahaneler öne sürerek savaşa katılmadılar. Bu kimselerin savaşa katılmaması Müslümanlar için iyi oldu çünkü hem Müslümanların moralini bozup motivasyonunu düşürecek hem de aralarında fitne ve fesat çıkarmaya çalışacaklardı. Yüce Allah,

“Eğer (münafıklar) sizinle birlikte cihada çıkmış olsalardı, size kötülükten ve bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı. Olan bitenler sebebiyle fitne çıkarmaya kalkışarak ve söz taşıyarak sizin aranızı bozmaya, (birliğinizi sarsmaya) koşuştururlardı. (Hatta) içinizden onların uyduracakları yalanlara kulak asacak kimseler de vardı. Allah zalimlerin açık ve gizli her şeylerini en iyi bilendir.” (et-Tevbe 9:47) ayetini indirerek Peygamber Efendimizi ve Müslümanları dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır (Karaman ve ark., 2020, C.4, s. 565). İmam Neseffî, ayette geçen fitne kavramını fitne ve karışıklık çıkarmak manasında tevil etmiştir. Ona göre bahsi geçen münafıklar Müslümanlarla birlikte savaşa katılmış olsalardı aralarında laf taşıyarak fitne ve karışıklığa sebep olacak birlik ve beraberliği bozacaklardı (Neseffî, 2003, C.4, s. 565). Bu ayet hakkında genel olarak âlimler aynı kanıdadır ve onlarda fitne kavramını Neseffî ile aynı manada tevil etmişlerdir (Ateş, 1988, C.4, s. 88; Beydâvî, 2011, C.2, s. 211; Râzî, 1989, C.12, s. 8; Taberî, 1995, C.4, s. 304; Yazır, 1999, C.4, s. 357; Zemahşerî, 2017, C.3, s. 96). Mâtürîdî, fitne kavramını üç şekilde açıklamıştır. Bunlardan birincisi Neseffî ile aynı görüşe sahip olarak Müslümanlar arasına fitne tohumları ekerek düşman adına casusluk yapma, korkaklık ve başarısızlık ile kalplerine korku düşürme gibi fitne ve karışıklığa sebep olma manasında, ikincisi savaş manasında, üçüncüsü ise şirk fitnesidir ve Ebü'l-Hasen Mukatil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî (ö. 150/ 767) fitne kavramını şirk, küfür manasında tevil etmiştir (Mâtürîdî, 2019, C.6, s. 394-395; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.2, s. 148). İşler'e göre de ayetteki fitne kavramına fitne ve karışıklık çıkarmak manasından farklı bir mana vermek doğru olmaz (İşler, 1999, s. 147).

Kur'an-ı Kerim'de fitne kavramının münafıkların sebep olduğu fitne ve karışıklık çıkarmak manasında kullanıldığı bir diğer ayet *“Medine'nin her tarafından saldırıya uğrasalardı da kendilerinden bozgunculuk yapmaları istenseydi (evlerini düşünmez) hiç vakit geçirmeden hemen*

ona koşarlardı.” meali ile ifade edilen Ahzâb Suresi 14. ayetidir. Bu ayet Hendek Savaşı sırasında Medine’de Müslümanlarla birlikte kuşatma altında olan münafıkların, müşriklerin saldırısından kurtulmak amacıyla sergilemiş oldukları tutum ve davranışlardan bahsetmektedir. İmam Neseffî ayetteki fitne kavramını fitne ve karışıklık çıkarmak manasında tevil etmiştir ve fitneyi de düşmanın her yandan saldırması sonucunda oluşan korku anındaki Allah’a ortak koşma, dinden dönme ve Müslümanlar ile savaşmak olarak açıklamıştır (Neseffî, 2003, C.8, s. 330). Âlimlerde fitne kavramını genel olarak Neseffî ile aynı manada tevil etmişlerdir (Beydâvî, 2011, C.3, s. 558; Mâtürîdî, 2019, C.11, s. 356; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.3, s. 378; Neseffî, 2003, C.8, s. 330; Taberî, 1995, C.6, s. 481; Yazır, 1999, C.6, s. 302; Zemahşerî, 2017, C.5, s. 360:). Ayrıca ayetteki fitne kavramına münafıkların Müslümanlara karşı düşmanla iş birliği yapmasından bahsedildiği için fitne kavramının içerdiği tüm olumsuz manalar verilebilir. Ateş, fitne kavramını baskı ve şiddet manasında ifade etmiştir (Ateş, 1988, C.7, s. 144). Keskin’e göre, ayette çeşitli hileler ile düşmanla iş birliği yapıp savaştan kaçmaktan bahsedildiği için ayetteki fitne kavramına savaşa dair manaların verilmesi gerekir. Bundan dolayı Allah’a ortak koşmak, dinden dönmek gibi manaların aksine fesat, kargaşa ve karışıklık çıkarmak gibi manalarda tevil etmek daha uygundur (Keskin, 2002, s. 119). İşler ise bu ayetteki fitne kavramına “Müslümanla savaşma” manasının verilmesinin doğru olduğunu belirtir. Ona göre fitne kavramını Türkçeye “fitne çıkarmak” diye tercüme etmek dil açısından doğru değildir. Diğer taraftan dinden dönme manası verilemez çünkü ayette bahsi geçen münafıklar zaten İslam dinini seçen kimseler değil bundan dolayı dinden dönmeye söz konusu değildir. Ayet bağlamında münafıkların Müslümanlara yaptığı bir baskı da söz konusu değil bundan dolayı ayete savaş manasını vermek doğru ve uygun olacaktır (İşler, 1999, s. 147).

2.4.Bela ve Musibet

İmam Neseffî, Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını bela ve musibet manasında tevil etmiştir (el- Mâide 5:71; el- Hac 22:11; en- Nûr 24:63). Bu ayetlerden biri olan Mâide Suresi 71. ayetinde Yüce Allah, İsrailoğullarının ilahi emir ve yasaklara uyma konusunda göstermiş olduğu rehaveti örnek vererek insanları uyarmaktadır. Allah Teâlâ, çeşitli dönemlerde İsrailoğullarına Peygamberler aracılığıyla emir ve yasaklarını göndermiş ve bunlara uyma konusunda kesin ve bağlayıcı bir söz almıştır. Ancak onlar bu sözlerini tutmamış, bazı peygamberleri yalanlayarak itaat etmemiş, bazılarını ise öldürmüşlerdir. Bunların yanı sıra çeşitli büyük günahları işlemekten de geri durmamış ve başlarına çeşitli bela ve musibet gelerek uyarılmışlardır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’de, “*Bir bela olmayacak zannettiler de kör ve sağır*

kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul etti. Sonra içlerinden çoğu yine kör ve sağır oldu. Allah onların yaptıklarını görmektedir.” (el- Mâide 5/71) ayeti ile inananlara bildirilmiştir. İmam Neseî, ayetteki fitne kavramını bela, imtihan ve azap manasında tevil etmiştir. İsrailoğullarının işlemiş olduğu günahları sebebiyle başlarına çeşitli bela ve musibet gelmiştir (Neseî, 2003, C.3, s. 397). Âlimler de ayetteki fitne kavramını genel olarak bela ve musibet manasında tevil etmişlerdir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 656; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.1, s. 492; Yazır, 1999, C.3, s. 309; Zemahşerî, 2017, C.2, s. 510). Mâtürîdî, ayetteki fitne kavramını imtihan, helâk ve azap, felaket, bela ve kıtlık (Mâtürîdî, 2019, C.4, s. 286-287); Râzî, azap (Râzî, 1989, C.9, s. 169); Taberî ve Ateş ise fitne manasında ifade etmişlerdir (Ateş, 1988, C.3, s. 36; Taberî, 1995, C.3, s. 351). Keskin ve İşler’e göre ise ayetteki fitne kavramını bela ve musibet manasında ifade etmek uygun ve doğru olandır (İşler, 1999, s. 143; Keskin, 2002, s. 121).

Kur’an-ı Kerim’de fitne kavramının bela ve musibet manasında kullanıldığı bir diğer ayette Hac Suresi 11. ayetidir.

“İnsanlardan kimi, Allah’a yalnız bir yönden ibadet eder. Şöyle ki kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dini kötüyerek ondan yüz çevirir) o, dünyada da ahirette de ziyana uğramıştır. İşte bu apaçık zıyanın ta kendisidir.”

Bu ayette Allah’a şartlı olarak iman edenlerin durumu tasvir edilmektedir. Bunlar Allah’a tam olarak teslim olmayan, sadece kendi yararları söz konusu iken iman eden, başlarına bir sıkıntı ve bela geldiğinde ise dini kötüyerek ondan yüz çeviren, bu davranışları ile dünya ve ahiretlerini kaybeden hüsrana uğrayan kimselerdir (Karaman ve ark., 2020, C.3, s. 718). İmam Neseî, ayetteki fitne kavramını bela ve musibet manasında tevil etmiştir (Neseî, 2003, C.7, s. 181). Ayetteki fitne kavramı alimler tarafından da bela ve musibet manasında ifade edilmiştir (Ateş, 1988, C.6, s. 11; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.3, s. 90; Taberî, 1995, C.6, s. 14; Yazır, 1999, C.5, s. 476; Zemahşerî, 2017, C.4, s. 512). Mâtürîdî, ayetteki fitne kavramını “mihne” kavramı ile açıklamıştır. “Mihne, içerisinde bela ve sıkıntı bulunan imtihandır (Mâtürîdî, 2019, C.9, s. 457).” Râzî ise, fitne kavramını hayır ve şerri içerisinde barındıran imtihan olarak tanımlamış ve Kur’an-ı Kerim’de Yüce Allah’ın, *“fitne olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz”* ayetini örnek vermiştir. Bu ayette münafıkların özelliklerinden bahsedildiği için onlara yönelik bir ifade kullanılmış ve fitne kavramının şer yönünden bahsedilmiştir. Ayetteki fitne kavramı bela manasındadır, bela ise *“insanın nefesine ağır gelen her şeydir”* (Râzî, 1989, C.16, s. 275).

Kur'an-ı Kerim'de fitne kavramının bela ve musibet manasında kullanıldığı bir diğer ayet Nûr Suresi 63. ayetidir.

“(Ey müminler!) Peygamberin çağırmasını, birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”

Bu ayetteki fitne kavramını İmam Neseî, bela manasında tevil etmiştir. Ona göre bu belalar, zalim yöneticinin iktidarı altında olma, deprem, sel gibi doğal afetler ile imtihan olma, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı kalp katılığı ve zayıflık gösterme, dünya nimetinin bol olması, her türlü zorluk ve meşakkatin isabet etmesi vb. hem iyi hem de kötü durumlarla imtihan edilmedir (Neseî, 2003, C.7, s. 372-373). Ayetteki fitne kavramı genel olarak alimler tarafından da bela ve musibet manasında tevil edilmiştir (Ateş, 1988, C.6, s. 215; Beydâvî, 2011, C.3, s. 253; Taberî, 1995, C.6, s. 166; Yazır, 1999, C.6, s. 43). Bu mananın haricinde fitne kavramını Mukâtil, küfür (Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.3, s. 173), Râzî, dünya ve ahiret azabı (Râzî, 1989, C.17, s. 165), Zemahşerî, dünyada sıkıntı ve zorluk ahirette ise can yakan azap (Zemahşerî, 2017, C.4, s. 804), Mâtürîdî ise, “inkârcılık veya dünyada savaş ve işkenceye uğrama, ahirette ise şiddetli azaba çarptırılma” (Mâtürîdî, 2019, C.10, s. 243) manasında ifade etmişlerdir. İşler'e göre, ayetteki fitne kavramına bela ve musibet manasının verilmesi uygun ve doğru olandır (İşler, 1999, s. 143).

2.5. Azap

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını azap manasında tevil etmiştir. Bu ayetlerden biri olan Saffat Suresi 63. ayetinde Yüce Allah, “*Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne kıldık.*” buyurmaktadır. İmam Neseî, ayetteki fitne kavramını dünyada imtihan sebebi, ahirette ise azap etmek olarak açıklamıştır (Neseî, 2003, C.8, s. 577). Ayetteki fitne kavramını genel olarak âlimler, “fitne kıldık, fitne yaptık” şeklinde tercüme etmiş olsalar da bu fitneyi dünyada imtihan sebebi, ahirette ise “mihnet (sıkıntı) ve azap” olarak açıklamışlardır (Beydâvî, 2011, C.3, s. 709; Mâtürîdî, 2019, C.12, s. 176; Râzî, 1989, C.18, s. 608; Yazır, 1999, C.6, s. 437; Zemahşerî, 2017, C.5, s. 716). Dünyada imtihan sebebi olması ise müşriklerin ayeti duyduklarında, “cehennemde her yer ateşken bu ateş nasıl oluyor da ağacı yakmıyor” diyerek inkâr etmeleri olarak ifade edilmiştir. Taberî, fitne kavramını bela (Taberî, 1995, C.7, s. 83), Mukâtil b. Süleyman ise, fitne olarak tercüme etmiştir (Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.3, s. 474). İşler'e göre, fitne kavramının ayetin siyak ve sibakı dikkate alındığında imtihan manasına geldiği

anlaşılmaktadır. Fitne kavramını Türkçeye fitne diye tercüme etmek doğru değildir çünkü mana eksik kalmaktadır (İşler, 1999, s. 142).

Fitne kavramının azap manasında kullanıldığı ayetlerden biri de Zâriyât Suresi 13-14. ayetleridir. “*O gün onların ateşe sokulacakları gündür. Azabınızı tadın. Acele gelmesini beklediğiniz şey işte budur.*” İmam Neseî, ayetlerdeki fitne kavramını “azap ve ateşle yakılma” manasında tevil etmiştir. Âlimlerden bazıları ayetteki fitne kavramını, Yüce Allah’ın gerçek inananları ortaya çıkarmak için insanları çeşitli sıkıntılı durumlarla imtihan etmesi olarak açıklamışlardır ve bu imtihan sonucunda Allah Teâlâ onları ya mükâfatlandırır ya da azap eder (Taberî, 1995, C.7, s. 552; Yazır, 1999, C.7, s. 255). Bazı alimler ise fitne kavramını Neseî ile aynı görüşe sahip olarak ateşte yakmak, azap etmek manasında tevil etmişlerdir (Beydâvî, 2011, C.4, s. 261; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.4, s. 92; Zemaşerî, 2017, C.6, s. 386). Râzî’ye göre, ayetteki fitne kavramına ateşte yakmak manası yerine imtihan etmek manasını vermek daha doğrudur. Çünkü ateşte yakmak manasının verilmesi için ayetteki fitne kavramının ya “ateş ile” ya da “ateşte” şeklinde kullanılması gerekirdi. Bundan dolayı kavrama imtihan etmek manasını vermek daha uygundur (Râzî, 1989, C.20, s. 341). Ancak Keskin’e göre, 13. ayete ateşle yakmak, 14. ayete ise azap manasını vermek doğru olmalıdır. Çünkü ayet dünya hayatının sonucu olarak kıyamet gününden ve cehennemden bahsetmekte ve o gün yaşanacak olayları tasvir etmektedir. Bundan dolayı ayetlere bu manaları vermek doğru olacaktır (Keskin, 2002, s. 130).

2.6.Baskı, Zulüm, İşkence

İmam Neseî, Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını baskı, zulüm, işkence manasında tevil etmiştir. Bu ayetlerden biri olan Bakara Suresi 217. ayetinde Yüce Allah,

“*Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki; ‘O ayda savaş yapmak büyük bir günahdır. Fakat (insanları) Allah yolundan (dininden) men etmek, Mescîd-i Haram’ın ziyaretine ve orada ibadete engel olmak, halkını oradan çıkarıp atmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne ise adam öldürmekten daha korkunçtur.’ Ellerinden gelse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı hep savaşmayı sürdürüp duracaklar. Ancak içinizden her kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların tüm işledikleri hem dünyada ve hem ahirette boşa gider. İşte bunlar cehennem halkıdır ve orada ebedi olarak kalıcıdır.*” buyurmaktadır. Neseî, bu ayetteki fitne kavramını insanların işkence zoruyla haksız yere vatanlarından çıkarılmaları olarak ifade etmiştir. Müslümanlar yanlışlıkla haram ayda savaşmak zorunda kalırken

kâfirler insanlara bile isteye işkence ederek vatanlarını terk etmek zorunda bıraktılar. Bu yüzden kâfirlerin yapmış olduğu bu işkenceler adam öldürmekten daha korkunçtur (Nesefî, 2003, C.2, s. 28, 30). Mâtürîdî, ayetteki fitne kavramını küfür ve inkâr (Mâtürîdî, 2019, C.2, s. 29), Zemahşerî ise hem haksız yere vatanından çıkarılma hem de şirk koşma manasında yorumlamıştır (Zemahşerî, 2017, C.1, s. 690). Râzî ise ayetteki fitne kavramına âlimlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen küfür manasını vermenin uygun olmadığını söylemiştir. Çünkü ayette (كفر به أكبر) hem Allah'ı inkâr etmek daha büyük günahdır ifadesi yer almakta hem de fitne kavramına küfür manasını vermek ile aynı şeyler tekrarlanmış olmaktadır. Bu sebeple fitne kavramına küfür manasını vermek uygun değildir. Ona göre, bu ayetteki fitne kavramı imtihan anlamına gelir ve bu fitne savaştan daha büyük günahdır. Çünkü din açısından fitne dünyada savaşların çıkmasına ahirette ise ebedi azaba neden olur (Râzî, 1989, C.5, s. 98-99). Keskin ve İşler'e göre ise ayetteki fitne kavramına baskı, zulüm, işkence manalarını vermek uygun ve doğru olmalıdır. Her ne kadar bazı âlimler fitne kavramını küfür ve şirk manasında tercüme etmiş olsalar da yapmış oldukları açıklamalarda Müslümanlara inançlarından döndürmek üzere yapılan işkence ve zulümleri örnek göstermişlerdir (İşler, 1999, s. 79). Fitne kavramının baskı, zulüm, işkence manasında kullanıldığı bir diğer ayet de Ankebût Suresi 10. ayetidir. Bu ayette Yüce Allah,

“İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Ant olsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler, Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?” buyurmaktadır.

İmam Nesefî, ayetteki fitne kavramını baskı, zulüm, işkence manasında tevîl etmiştir. Ona göre, Allah'ın emir ve yasaklarına uyduklarını söyleyen bazı kimseler münafıklardır ve kafirler tarafından zulüm ve işkenceye uğrayınca Allah'ın azabından korktukları gibi onların da zulüm ve işkencelerinden korkarlar (Nesefî, 2003, C.8, s. 152). Ayette yer alan fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından da baskı ve işkence manasında tevîl edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.3, s. 447; İşler, 1999, s. 149; Keskin, 2002, s. 92; Mâtürîdî, 2019, C.11, s. 119; Taberî, 1995, C.6, s. 362; Yazır, 1999, C.6, s. 211;). O kimseler dinlerinden dönmeleri için insanların yaptıkları baskı ve işkenceleri Allah'tan gelen azap gibi görerek dinden dönmüşlerdir. Zemahşerî, ayetteki insanların fitnessini, “Allah'ın azabı insanı küfürden döndürmeye sebep iken insanın fitnessi imandan döndürmeye sebeptir” diyerek açıklamıştır (Zemahşerî, 2017, C.5, s. 136). Râzî'ye göre, insanın fitnessi zayıf, engellenebilir ve bir şekilde sona erer. Allah'ın azabı ise şiddetlidir, engellenemez ve süreklidir.

İnsanlar dünyadaki bu eziyetten kurtulmayı Allah'ın azabı ile bir görerek imanlarını terk etmişler ve ebedi azabı hak etmişlerdir (Râzî, 1989, C.17, s. 603).

2.7.Şirk, Küfür

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetlerde geçen fitne kavramını şirk, küfür manasında tevil etmiştir. Bu ayetlerden biri olan Bakara Suresi 191. ayetinde Yüce Allah, *“Size karşı savaşanları her nerede bulur (yakalarsanız) hemen orada öldürün! Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın! Fitne (Şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için başvuru olan tüm yollar) adam öldürmekten de beterdir. Onlar Mescid-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımıksızın onları hemen öldürün. İşte hakka karşı çıkan kâfirlerin cezası böyle verilecektir.”* buyurmaktadır. İmam Neseî, ayette geçen fitne kavramını *“şirk ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için başvuru olan tüm yollar”* olarak tanımlamıştır. Ayrıca fitnenin ahiret azabı, bela, musibet gibi manalara geldiğini de ifade etmiştir (Neseî, 2003, C.1, s. 549). Ayetteki fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından da küfür, şirk manasında tevil edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 250; Mâtürîdî, 2019, C.1, s. 406; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.1, s. 157; Râzî, 1989, C.4, s. 431; Taberî, 1995, C.1, s. 457). Allah'a ortak koşma, şirk adam öldürmekten daha kötüdür çünkü şirk, yeryüzünde karışıklığın çıkmasına ve zulme neden olan bir fitnedir. Şirk, insanı dinden çıkarıp ebedi azaba sebep olan büyük bir günahdır. Bundan dolayı adam öldürmekten daha kötüdür. Ayrıca ayetteki fitne kavramı insanları vatanlarından çıkarmak için yapılan baskı ve işkence manasında da tevil edilmiştir, Zemahşerî, bu durumu kargaşa ve karışıklık çıkarmak olarak ifade etmiştir ve fitneyi bu manada açıklamıştır (Zemahşerî, 2017, C.1, s. 636). Keskin ve İşler'e göre, ayetteki fitne kavramına zulüm ve işkence manasını vermek daha doğru olur. Çünkü ayetin siyak ve sibakı dikkate alındığında ayet, Müslümanların inançlarına engel olma, dinlerinden döndürmeye çalışma, vatanlarından çıkarma gibi müşriklerin yapmış olduğu zulüm ve işkencelerden bahsetmektedir. Bundan dolayı bu ayetteki fitne kavramına baskı, zulüm, işkence manasını vermek uygun ve doğru olmalıdır (İşler, 1999, s. 150; Keskin, 2002, s. 89). Fitne kavramının şirk ve küfür manasında kullanıldığı bir diğer ayet de Enfâl Suresi 39. ayetidir. Bu ayette Yüce Allah,

“Dünyada fitne (şirk ve küfür) kalkıncaya, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer (küfür ve şirkten) vazgeçerlerse, hiç şüphesiz Allah onların her yaptıklarını görmektedir.” buyurmaktadır.

İmam Neseî, ayetteki fitne kavramını şirk ve küfür manasında tevil etmiştir. Kâfirler hem Allah'a ortak koşmakta hem de Müslümanlara çeşitli işkenceler yaparak dinden dönmeye zorlamaktaydı. Bundan dolayı Yüce Allah Müslümanlara bu ayetle tüm dünyada İslâm dini hâkim olup bütün batıl dinler yok oluncaya kadar kâfirler ile savaşmayı emretmiştir (Neseî, 2003, C.4, s. 433). Ayetteki fitne kavramı genel olarak âlimler tarafından da küfür ve şirk manasında tevil edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.2, s. 148; Taberî, 1995, C.4, s. 218; Zemahşerî, 2017, C.2, s. 1136). Mâtürîdî, ayetteki fitne kavramını iki şekilde ifade etmiştir. Bunlardan birincisi fitne, şirk manasındadır yani şirk ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşın denilmektedir. İkincisi ise savaş ile imtihan edilmedir. Buradaki fitne, “içerisinde şiddetli sıkıntı bulunan imtihan” demektir. Savaştan kasıt ise, Allah yolunda savaşma yani cihattır ve bu ayet kıyamet gününe kadar cihadın gerekli olduğunun delilidir (Mâtürîdî, 2019, C.6, s. 235). Keskin ve İşler'e göre ise, ayetteki fitne kavramı baskı, zulüm, işkence manasındadır. Çünkü ayet Müslümanların kâfirler tarafından inançlarına yönelik uğradıkları zulüm ve işkenceyi ifade etmektedir. İnsanları dinlerinden uzaklaştırmak için yapılan baskı, zulüm ve işkence tamamen son bulup insanlar kimseye boyun eğmeden özgürce inancını yaşayabileceği imkâna kavuşana kadar zulmedenlerle savaşın demektir (İşler, 1999, s. 150; Keskin, 2002, s. 85).

2.8.Zorluk, İhtilaf

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi 48. ayetinde geçen fitne kavramını zorluk, ihtilaf manasında tevil etmiştir. Ayet münafıkların Peygamber Efendimizin tebliğine engel olmak amacıyla her türlü hile ve tuzağa başvurduklarını, insanların inancına engel olmak ve Peygamberimizi yalancı durumuna düşürmek için her yolu denediklerini bildirmektedir.

“Ey Peygamber! Aslında bu münafıklar (Tebük savaşından önce de) sana karşı birçok zorluklar ve ihtilaflar çıkarmışlar ve senin aleyhinde nice yollara başvurmuşlardı. Nihayet sana hak/ilahi destek geldi ve onlar istemedikleri halde, Allah emrini/din ve şeriatını onlara rağmen yüceltip hâkim kıldı.”

İmam Neseî, ayetteki fitne kavramını zorluk ve ihtilaf manasında tevil etmiştir (Neseî, 2003, C.4, s. 564). Ayetteki fitne kavramını Râzî, ayrılığa sebep olan ihtilaf, (Râzî, 1989, C.12, s. 11) Zemahşerî, zorluk çıkarmak, (Zemahşerî, 2017, C.3, s. 98) Taberî, bozgunculuk (Taberî, 1995, C.4, s. 305), Mukâtil b. Süleyman, küfür (Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.2, s. 148), Mâtürîdî ise, “şirk, savaş ve Müslümanların kalplerine başarısızlık ve korku koyma” (Mâtürîdî, 2019, C.6, s. 395) manalarında tevil etmiştir. Âlimlerin çoğunluğu ise, fitne kavramını kargaşa, karışıklık

çıkarmak, fesat manasında kullanılan fitne kavramı ile ifade etmişlerdir (Ateş, 1988, s. 1770; Beydâvî, 2011, C.2, s. 211; Yazır, 1999, C.4, s. 360;). Keskin ve İşler'e göre de bu ayetteki fitne kavramı fitne, kargaşa, karışıklık çıkarmak, fesat manasındadır. Çünkü bu ayette münafıkların, Müslümanlara yönelik birlik ve beraberliğini bozmaya çalışma, savaştan alıkoyma ve Müslümanların motivasyonunu düşürecek söz ve davranışlarda bulunma, dini konularda şüpheye sebep olarak dinden döndürmeye çalışma gibi yapmış oldukları tüm faaliyetler fitne kavramı ile ifade edilmektedir (İşler, 1999, s. 147; Keskin, 2002, s. 116).

2.9.Günah

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de Tevbe Suresi 49. ayetinde geçen fitne kavramını günah manasında tevîl etmiştir. Bu ayet bazı kimselerin Tebük Savaşı'na katılmama konusunda izin istemeleri üzerine nazil olmuştur.

“(Ey Peygamber!) O münafıklardan kimileri de senden: “Savaşa katılmamam için bana izin ver de başımı belaya sokma, diye istekte bulunurlar. İyi bilin ki, böyle bir girişimde bulunmakla, zaten günaha girmişlerdir. Şüphesiz cehennem bütün kâfirleri kuşatmıştır.”

Bu ayette fitne kavramı iki kez geçmektedir. Bunlardan birincisi “Savaşa katılmamam için bana izin ver de başımı belaya sokma, diye istekte bulunurlar.” ifadesidir. Neseî, ayetteki “başımı belaya sokma” ifadesini iki şekilde açıklamıştır. Bunlardan birincisi savaşa katılmamam konusunda bana izin vermeyerek beni günah işlemeye zorlama, ikincisi ise helâk olacağım bir şeye beni zorlama demektir. Eğer savaşa katılırsam her şeyim, tüm varlığım helâk olacak manasındadır. İkincisi ise “İyi bilin ki, böyle bir girişimde bulunmakla, zaten günaha girmişlerdir.” ifadesidir. Buradaki fitne kavramı da günah manasındadır bu günahın sebebi de Allah yolunda düşmanla savaştan kaçmaktır (Neseî, 2003, C.4, s. 570). Yazır ve Mâtürîdî de ayetteki fitne kavramını Neseî ile aynı manaya gelecek şekilde ifade etmiştir (Mâtürîdî, 2019, C.6, s. 397-398; Yazır, 1999, C.4, s. 359). Beydâvî ve Taberî, fitne kavramını “fitneye düşmek” (Beydâvî, 2011, C.2, s. 212; Taberî, 1995, C.4, s. 306), Mukâtil ise, küfür manasında tevîl etmiştir (Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.2, s. 149). Âlimlerin çoğunluğu ise, ayette geçen fitne kavramlarını günah, günaha düşme manasında ifade etmişlerdir (Ateş, 1988, s. 1770; İşler, 1999, s. 146; Râzî, 1989, C.12, s. 13; Zemahşerî, 2017, C.3, s. 98;). Keskin'e göre ise, ayetteki fitne kavramlarına “dalâlet yani sapıklık” manasını vermek doğru ve uygun olandır. Çünkü ayetin siyak ve sibâkı dikkate alındığında münafıkların içerisinde bulunduğu sapık ve yanlış tutum ve davranışlar fitne kavramının anlam sahası içerisinde

değerlendirilmektedir (Keskin, 2002, s. 99). Münafıkların sapıklığını anlatmak amacıyla fitne kavramını dalâlet (sapıklık) manasında yorumlamak uygun olacaktır.

2.10.Mazeret

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de En'âm Suresi 23. ayetinde geçen fitne kavramını mazeret manasında tevil etmiştir. Bu ayette Yüce Allah,

“Sonra ortak koşanların ileri sürecekleri mazeretleri, Rabbiniz Allah adına yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan olmadık, demekten başka bir şey olmayacaktır.” buyurmaktadır.

Ayet dünyada iken Allah'a ortak koşup inkâr eden kâfirlere Yüce Allah'ın hesap gününde şirk koştukları putların nerede olduğunu sorması üzerine onların da sanki Allah'ın haberi yokmuşçasına, işlemiş oldukları günahlarından utanarak *“Allah adına yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan olmadık”* diyerek mazeret sunmaları ve bundan başka verecek cevapları ve çarelerinin kalmamasından bahsetmektedir. Bu durumun fitne kavramıyla ifade edilmesinin sebebi ise bilerek ve akılları bulandırmak için yalan söylemeleridir (Neseî, 2003, C.3, s. 514). Ayetteki fitne kavramı genel olarak alimler tarafından da mazeret, cevap manasında tevil edilmiştir (Beydâvî, 2011, C.1, s. 709; Mâtürîdî, 2019, C.5, s. 43; Mukâtil bin Süleymân, 2006, C.1, s. 536). Yazır, fitne kavramını özür, Râzî, fitne, Zemahşerî, inkâr, Taberî ise, çare manasında tevil etmiştir (Râzî, 1989, C.9, s. 369; Taberî, 1995, C.3, s. 477; Yazır, 1999, C.3, s. 399; Zemahşerî, 2017, C.2, s. 618). Keskin'e göre, fitne kavramı “haktan sapma” manasındadır. Çünkü ayette Allah'a ortak koşanların ahiretteki durumundan bahsedilmektedir. Fitne kavramına genel olarak âlimlerin verdiği mazeret, cevap, çare gibi manaların verilmesi doğru değildir çünkü bunlar fitne kavramının sözlük anlamları içerisinde yer almamaktadır. Bundan dolayı ayete verilebilecek en uygun mana, “haktan sapma”dır (Keskin, 2002, s. 98). İşler'e göre ise, fitne kavramına verilebilecek en uygun mana, “çare”dir. Çünkü ahirette sorguya çekilirken işlemiş oldukları küfrü inkâr etmekten başka çareleri yoktur (İşler, 1999, s. 146).

2.11.Delilik

İmam Neseî, Kur'an-ı Kerim'de Kalem Suresi 6. ayetinde geçen fitne kavramını delilik, aklından zoru olma manasında tevil etmiştir. Bu ayette Yüce Allah, *“Hanginizin aklından zoru olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da.”* buyurmaktadır. Ayette, müşriklerin Peygamberimizin risâletini ve tebliğ görevini cinlerin etkisi altına girmesi olarak gördüklerini bundan dolayı da Peygamber Efendimizi mecnûn olarak adlandırmalarından bahsedilmektedir. Ayrıca ayetteki, yakında “sen de onlar da kimin deli olduğunu göreceksin” ifadesi ile müşriklere

yönelik bir meydan okuma da söz konusudur (Nesefî, 2003, C.10, s. 339). Alimler tarafından da ayetteki fitne kavramı meftûn, delilik manasında tevil edilmiştir. Meftûn kavramı, “sapkınlığına vurgun, hatasını beğenen ve cehaletine âşık olan”, “şeytanın kendisiyle beraber olduğu kimse”, “kendisinde fitne olan kimse”, “kendisine azap edilen kimse” gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Mâtürîdî’ye göre, ayetteki meftûn kavramı akli bozuk manasındadır. Münafıklar, Peygamberimizin “sihirbaz, mecnun, sapıtmış ve aklının bozuk” olduğunu iddia ediyorlardı, Peygamberimiz de onların aklının bozuk olduğunu onlara bildiriyordu. Bu ayet-i kerime de bu tartışmaya cevap olarak nazil olmuştur ve “kimin aklının bozuk olduğunu yakında sen de göreceksin onlar da görecektir” manasında açıklanmıştır (Mâtürîdî, 2019, C.16, s. 20). Ayrıca ayet, Peygamberimize mecnun diyenlere karşı hem cevap hem de uyarı mahiyetindedir ve asıl mecnun olanın Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelip hak yoldan saptıkları için kendileri olduğu bildirilmiştir (Karaman ve ark., 2020, C.5, s. 430).

Sonuç

Bu çalışmada Kur’an-ı Kerim’de yer alan fitne kavramına dair ayetler İmam Nesefî’nin, “Nesefî Tefsiri” (Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl) adlı eserinden yola çıkılarak açıklanmaya çalışılmıştır. İmam Nesefî, bu eserinde fitne kavramını açıklarken ne sıkacak şekilde uzun ne de anlaşılamayacak şekilde kısa anlatmayıp orta bir yol izlemiştir. Tefsirin genelinde olduğu gibi fitne kavramı ile ilgili ayetleri de kolay, anlaşılır ve akıcı bir üslupla yazmıştır. Mâtürîdî düşünceye sahip olan İmam Nesefî, ayetleri tevil ederken Ehl-i Sünnet ekolüne bağlı kalmaya özen göstermiştir. Ayrıca bazı ayetleri açıklarken farklı âlimlerin görüşlerine de yer vermiş ve kendi görüşüne ters düşen, uygun olmayan görüşleri de eleştirmiştir, bazı ayetlerde ise detaylı olarak kıraat farklılıklarına ve dil bilgisi kurallarına değinmiştir. Nesefî, Kur’an-ı Kerim’de yaklaşık olarak altmış ayette geçen fitne kavramını imtihan etmek, denemek, sınamak, doğru yoldan sapmak ve saptırmak, fitne ve karışıklık çıkarmak (fesat), bela ve musibet, azap, baskı, zulüm, işkence, şirk, küfür, zorluk, ihtilâf, günah, mazeret, delilik gibi manalarda tevil etmiştir. Ancak fitne kavramına verilen tüm bu manaların altında yatan gerçek mana insanların gerçek yüzlerinin ortaya çıkarılması için Allah tarafından imtihan edilmedir. Çünkü din açısından fitne, dünyada kargaşa ve savaşa; ahirette ise ebedi azaba uğramaya sebep olur. Bundan dolayı İmam Nesefî, yaklaşık olarak yirmi altı ayette geçen fitne kavramına imtihan etmek, denemek, sınamak manasını vermiştir ve fitne kavramını en fazla bu manada tevil etmiştir. Fitne kavramı ayetler bağlamında nispet edildiği

varlığa göre iyi veya kötü olarak nitelendirilir. Allah'a nispet edilen fitne kavramı kulun imtihan edilmesi anlamına geldiği için bir hikmet vardır. Ancak insan ve şeytana nispet edilen fitne kötülöklere sebep olduğu için hikmet aranmaz. İnsanların yapması gereken en önemli görev; Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamaya çalışmak ve Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak fitne ve fesat ortamından uzak durup barış ve adaletle yaşamaktır.

Kaynaklar

Abdülbâkî, M. F. (2016). *Mu'cemu'l Mufehres İlâvelerle Kur'an-ı Kerim Lügati* (6. B.). (M. Çanga, Çev.). Timaş Yayınları.

Ateş, S. (1988). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (C.12). Yeni Ufuklar Neşriyat.

Beydâvî, K. (2011). *Envâru't- Tenzil ve Esrârüt- Te'vil (Beydâvî Tefsiri)*. (Ş. Eren, Çev.). (C.4). Selsebil Yayınları.

Buhârî, E. A. M. İ. İ. (1989). *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. (M. Sofuoğlu, Çev.). (C.15). Ötüken Yayıncılık.

Çağrııcı, M. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.

Ebû Dâvûd, S. B. E.-B. İ. E.-S. (1989). *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. (N. Yeniçel ve H. Kayapınar, Çev.). C.17, Şamil Yayıncılık.

İbn Manzûr, C. M. b. C. (1971). *Lisânü'l- Arab*. C.15, Dar-ı el- Kutub el- İlmîyeh.

İbnü'l-Cevzî, C. E.-F. A. (1987). *Zâdü'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*. C.3, (M. b. A. Abdullah, Thk.).

İsfahanî, R. (2012). *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü* (3. Baskı). (A. Güneş ve M. Yolcu, Çev.). Çıra Yayınları.

İşler, E. (1999). Fitne Katilden Beter mi? –Fitne Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu. *İslâmiyât Dergisi*, 2(2), 137–153.

Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., ve Gümüş, S. (2020). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (8. baskı). C.5, DİB Yayınları.

Kemalî, M. H. (1992). İslam'da İfade Hürriyeti: Fitne Kavramının Tahlili. *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 40–61.

Keskin, H. (2002). *Kur'an'da Fitne Kavramı*. Rağbet Yayınları.

Mâtürîdî, E. M. M. (2019). *Te'vilâtü'l- Kur'an Tercümesi* (B. Topaloğlu ve M. Erdoğan, Çev.). C.17, Ensar Vakfı Yayıncılık.

- Mukâtil bin Süleymân, M. (2006). *Tefsîr-i Kebîr* (M. B. Eryarsoy, Çev.). C.4, İşaret Yayınları.
- Müslim, E. H. M. B.E-H. (1988). *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. (M. Sofuoğlu, Çev.). C.8, İrfan Yayınevi.
- Nesefî, E. B. A. İ. A. (2003). *Medâriku't- Tenzil ve Hakâiku't- Te'vil (Nesefî Tefsiri)* (H. Ünal, Çev.). C.10, Ravza Yayınları.
- Öztürk, Y. N. (2014). *Kur'an'ın Temel Kavramları* (26. baskı). C.2, Yeni Boyut.
- Parlıyan, A. (2004). *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. C.3, Konya Kitapçılık.
- Râzî, F. (1989). *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihi'l- Gayb)* (S. Yıldırım, S. Kılıç, L. Cebeci ve S. Doğru, Çev.). C.23, Huzur Yayınevi.
- Taberî, E. C. M. b. C. (1995). *Taberî Tefsiri* (K. Aytekin ve H. Karakaya, Çev.). C.9, Hisar Yayınevi.
- Tekineş, A. (2005). Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri Kitabı'ı-Fitenler Örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(12), 101–130.
- Uludağ, S. (1992). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (1999). *Hak Dini Kur'an Dili*. C.10, Yenda Yayın-Dağıtım.
- Zebidî, M. e. H. e.-V. (2001). *Tâcu'l- Arus min Cevâhiri'l- Kamus*. C.40, Kuveyt Hükümeti Yayını.
- Zemahşerî, E.-K. C. M. b. Ö. b. M. e.-H. (2017). *El-Keşşâf 'an Hakâ'iki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil Fî Vucûhi't-Te'vil* (M. Coşkun, Ö. Çelik, N. Çağıl ve A. Bebek, Çev.). C.6, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.